

Seyyid Burhâneddin'in Bazı Kur'ân Âyetlerine Getirdiği İşarî Yorumlar-I

Ethem CEBECİOĞLU

Prof. Dr., Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi

Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî XII. yüzyılın sonlarında doğmuş, XIII. asrın ilk yarısında 638/1240 veya 639/1241 tarihine kadar yaşamış, çok önemli bir Türk sûfisidir.¹ Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin seyr ü sülûkunu tamamlayan ilk şeyhidir.² İkincisi ise Şems-i Tebrizî'dir.

A. Seyyid Burhâneddin'in Hayatı, Kişiliği ve Eseri

Seyyid Burhâneddin'in doğum tarihi kesin olmamakla birlikte, kaynaklar bunu 561/1165 şeklinde kaydederler.³ Tirmizî'n "Hüseynî" seyyidlerindedir.⁴ Seyyid Burhâneddin'in önce teferrüs kabiliyetiyle iç âlemlere olan vukûfiyyetinden dolayı, Horasan, Tirmiz, Buhara dolaylarında "Seyyid-i Sırdan" olarak tanındığını görüyoruz.⁵ Onun ilm-i ledünne olan âşinalığı, Sultan Veled tarafından da dile getirilmiştir.⁶

Seyyid Burhâneddin'in hayatını, tasavvufa intisab etmeden önce ve sonra diye ikiye ayırmak mümkündür. Onun, maneviyat yoluna sülûk etmeden önceki hayatı hakkında, kaynaklarda hemen hemen açık bir bilgiye rastlanmaz. Ancak,

1 Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî, *Ma'ârif*, çev.: Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1972 (Gölpınarlı'nın Sunuş'u), s. 17.

2 Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed, *Risâle-i Sipehsâlâr*, çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977, s. 118; Eflâkî Ahmed Dede, *Menâkıbu'l-Ârifin*, çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, c. I, s. 144; Fürûzanfer, Bedi'ü'z-zaman, *Mevlâna Celâleddin*, çev.: Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1990, s. 52.

3 Seyyid Burhâneddin, *a.g.e.*, (Sunuş), s. 16.

4 Câmî, Abdurrahman b. Ahmed, *Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, çev.: K. Candoğan, S. Malak, İstanbul 1971, s. 522; Fürûzanfer, *a.g.e.*, s. 48.

5 Fürûzanfer, *a.g.e.*, s. 62.

6 Sultan Valed, *İbtidânâme (Velednâme)* Tahran 1355, s. 179.

genel İslâmî sosyo-kültürel yapı içerisindeki eğitim-öğretim süreci gözönünde bulundurulursa, onun küçük yaşta Kur'ân-ı Kerim'i öğrenip hafız olduğu, çeşitli İslâmî disiplinlerde gerekli olan formasyonu ders olarak okuyup elde ettiği söylenebilir. Nitekim eseri, *Ma'ârif* gözönünde bulundurulursa, onun tefsir, hadis, Arapça, kelâm gibi konularda vukûfiyet sahibi olduğu görülür.

Seyyid Burhâneddin tasavvufî olgunluk yolunda kendisine şeyh olarak Mevlâna Celâleddin-i Rumî (ö. 672/1273)'nin babası Bahâeddin Veled (ö. 628/1231)'i seçti.⁷ Bahâeddin Veled, Şeyh Necmeddin Kübrâ'nın (ö. 618/1221) halifesi olup⁸, Belh'de "Sultanu'l-Ulemâ" diye tanınmıştır.⁹ Seyyid Burhâneddin, Bahâeddin Veled'e intisâb ettikten sonra, sıkı riyazâta girişmiş, iki günde bir arpa unu yemek üzere, yıllarca sahralarda, dağlarda gezerek manevî olgunluğu elde etmiştir.¹⁰ Bu ruhî eğitim sonucunda, Seyyid Burhâneddin'in manevî emaneti, şeyhinden almış olduğu görülüyor.¹¹

Seyyid Burhâneddin'in şeyhine oldukça yakın bir mevkide olduğu, hatta bu nedenle şeyhinin oğlu Mevlâna Celâleddin'e lalalık ve atabek'lik yaptığı kaynaklarda zikredilir.¹²

Seyyid Burhâneddin, şeyhi'nin Belh'ten ayrılıp Konya'ya gitmesinden sonra memleketi Tirmiz'e gelir (616/1219).¹³ Şeyhi vefat ettiğinde, Seyyid Burhâneddin, onun yanında değildir. Ancak, keşfen, bir sohbet sırasında hocasının vefatını farkettiği zaman, "yazık, yazık, şeyhim bu toprak âleminden, temiz âleme göçtü"¹⁴ diyerek, arkasından uzunca bir süre ağlar.

Şeyhinin vefatından sonra, ne kadar olduğu bilinmeyen bir süre geçer. Seyyid Burhâneddin, bir gece rüyasında merhum şeyhi Bahâeddin Veled'in kendisine öfkeyle baktığını, küçükken terbiyesini üzerine aldığı Mevlâna'yı yalnız bırakmasından ötürü serzenişte bulunduğunu görür.¹⁵ Rüyada kendinden istenen, Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin terbiyesine devam etmesidir. Yapılan bu uyarı ile Seyyid Burhâneddin 639/1232 tarihinde Konya'ya gelir.¹⁶

Seyyid Burhâneddin Konya'ya geldiğinde bir kaç ay Sircarî Mescidi'nde kalır.¹⁷ O sırada Mevlâna Celâleddin, Lârende (Karaman)'dedir. Seyyid Burhâned-

7 Fûrûzanfer, *Mevlâna*, s. 8; Gölpinarlı, Abdülbaki, *Mevlâna Celâleddin*, İstanbul 1985, s. 34; Vassaf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, nşr.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, İstanbul 1990, c. I, s. 146.

8 Câmî, *Nefehât*, s. 520; Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 281-2.

9 Eflâkî, *Menakibu'l-Arifin*, c. I, s. 126; Gölpinarlı, *a.g.e.*, ss. 34-5.

10 Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 146.

11 Aynı eser, c. II, s. 345; Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 298.

12 Siphahsâlâr, *Risâle*, s. 118; Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, ss. 152-3.

13 Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 142; Fûrûzanfer, *a.g.e.*, s. 50.

14 Eflâkî, aynı yer.

15 Siphahsâlâr, *a.g.e.*, s. 118; Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 152; Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 298.

16 Fûrûzanfer, *a.g.e.*, s. 50.

17 Eflâkî, *a.g.e.*, (çevirenin notu), c. I, s. 39.

din, iki dervişle bir mektup göndererek, onu Konya'ya çağırır.¹⁸ Mevlâna Celâleddin bu çağrıya sevinerek, babasının yetiştirdiği kâmil insan Seyyid Burhâneddin'in yanına, Konya'ya gelir.¹⁹

Mevlâna Celâleddin, Seyyid Burhâneddin'in ilk kez ziyaretine vardığında, çok ciddi tarzda olmak üzere, çeşitli ilim dallarında imtihan edilir. O sırada otuz yaşları civarında bulunan Mevlâna, sorulan suallere ehliyet ve liyâkatle ikna edici şekilde karşılık verince, onun bu durumundan etkilenen Seyyid Burhâneddin, ayağa kalkarak ona hürmette bulunur.²⁰ Seyyid Burhâneddin Mevlâna'nın kâl ilmine vakıf olduğunu, kendisinin de babası gibi artık hâl ilmini tahsil etmesi gerektiğini söyler.²¹ Mevlâna'nın oğlu, babasının Seyyid Burhâneddin'e bağlanma (intisâb) keyfiyetini şöyle açıklar:

Ona gönülden mürid oldu da, baş koyup huzuruna ölü gibi düştü.

Onun önünde ölünce, o da onu diri kıldı, yaşlarını silip sevindirdi.²²

Seyyid Burhâneddin'in ona, Kübreviyye tarzında seyr ü sülûk eğitimi verdiği söylenebilir.

Bu öğretmen-öğrenci ilişkisi kaynaklara göre dokuz yıl sürer.²³ Bu süre içinde Seyyid Burhâneddin ona şeyhi Sultânul-Ulemâ Bahâeddin Veled'in "*Ma'ârif*" adlı eserini defalarca okutur.²⁴ Bundan gaye, Seyyid Burhâneddin'in, Bahâeddin Veled'in manevî hâlini oğluna aynen intikal ettirmek isteği olsa gerektir.

Seyyid Burhâneddin, bu dokuz yılın yedi senesinde, daha fazla ilim tahsil etmek üzere, Mevlâna'yı Şam ve Haleb'e gönderir.²⁵ Seyyid Burhâneddin bu süre zarfında Kayseri'de ikamet eder.²⁶

Seyr ü sülûk eğitimi sırasında Seyyid Burhâneddin, Mevlâna'ya tarikat edeblerini, usûllerini, lâzım gelen erkânı öğretti. Bu eğitim sırasında, Mevlâna'ya üç çile çıkardı.²⁷ Neticede, manevî tekâmülünü tamamlayan Mevlâna'ya, Şeyhi Seyyid Burhâneddin, irşâd görevini üstlenmek üzere icâzet verdi.

Bundan sonra şeyhimiz ne yapmıştır? Maneviyat âleminde şeyhinden emir alarak, Konya'ya gelen ve şeyhinin oğlunu tekâmül basamaklarında son noktaya erdiren Seyyid Burhâneddin'in görevi artık bitmiştir. Mevlâna'dan izin ister. Niyeti Kayseri'ye gidip orada yerleşmektir. Ancak Mevlâna, ruhunun derinlikle-

18 Eflâkî, *Menâkıb*, s. 40.

19 *Aynı eser*, s. 43.

20 Vassâf, *Sefîne*, c. I, s. 298.

21 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 118; Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 144.

22 Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 196, (Beyt: 4299).

23 Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, s. 219; Sipehsalar, *a.g.e.*, s. 118; Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 144 Fûrûzanfer, *Mevlâna*, s. 52.

24 Sipehsâlâr, *aynı yer*.

25 Fûrûzanfer, *a.g.e.*, s. 52.

26 *Aynı yer*.

27 Eflâkî, *a.g.e.*, c. I, s. 162; Fûrûzanfer, *a.g.e.*, s. 60.

rinden duyduğu bir sevgi ve bağlılık duygusuyla önce muvafakat etmediyse de, onun şu ikna edici cevabı karşısında gönlüsüz bir olur ile vâki durumu kabullenmek zorunda kalır: “*Allab'a hamdolsun senin için tamam olmuştur. Öyle ki, insanlar, senden nûr ve nasip alıyorlar. Gitmemin sebebi şudur: Sert ve kuvvetli bir arslan bu ülkeye (Konya'ya) yönelmiştir. O arslan, ben arslan, ikimiz birbirimizle anlaşamayız.*” Gerçekten, Seyyid Burhâneddin'in Kayseri'ye gitmesinden kısa bir süre sonra Şemseddin-i Tebrizî (ö. 645/1247) Konya'ya gelir.²⁸

Seyyid Burhâneddin küçükken lalalığını (veya atabekliğini), büyükken de mürşitliğini yaptığı, şeyhinin oğlu Mevlâna ile artık ayrılmış, 638/1247 tarihinde Kayseri'ye gelerek oraya yerleşmiştir.

Kayseri'de irşadla meşgul olan Seyyid Burhâneddin'in sosyal tabakaların her bir yelpazesinde etkinliğe sahip olduğunu görüyoruz. Kayseri'de Vezir Şemseddin İsfehânî (Sâhib) (ö. 646/1249)'nin onun müridleri arasında yer aldığını kaynaklardan öğrenmekteyiz.²⁹

Seyyid Burhâneddin'in ölümünü Eflakî Dede, oldukça açık seçik biçimde, bize şöyle anlatır: “Seyyid Burhâneddin hazretlerinin vefatı yaklaşınca, hizmetine bakan kimseye bir miktar su hazırlamasını söyler. Hizmetkâr, suyu ısıttığını söylediğinde, kapıyı sıkıca kapayıp dışarı çıkmasını, dışarıda kendisi için bir salâ vermesini ve ‘garip Seyyid dünyadan göçtü’ demesini ister. Hizmetkâr, olanı biteni anlayabilmek için, Seyyid'i gözetler. Burhâneddin Muhakkık, hazırlanan suyla gusl eder, elbisesini giyer ve bir köşeye kıvrılarak ‘*Gökler temizdir, feleklelerde olanın hepsi temizdir. Temiz rublar ve temiz rublu herkes hazırlanmışlar. Ey bana bir emanet veren bâzır ve nâzır Allahım, lutfedip gel, bu emaneti benden al. İnşaallah, beni sabredenlerden bulursun.*’³⁰ *Ey dost, beni kabul et ve canımı al. Beni mest edip her iki dünyadan al götür. Sensiz gönlim her ne ile rabat ediyorsa, içime ateş koy, benden onu al*” der ve canını Allah Teâlâ'ya teslim eder.³¹ Vefat tarihi 639/1241 yılı olarak tahmin edilmektedir.³² Kabri, Kayseri'dedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi şeyhi Sultanü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled dolayısıyla, Seyyid Burhâneddin, Kübrevî'dir.³³

Seyyid Burhâneddin'in bir tek eseri vardır, o da, *Ma'ârif*³⁴ ya da *Makâlat*³⁵ olarak bilinen Farsça olarak yazılmış mensur bir eserdir.³⁶ Elimizdeki nüsha 637/1279

28 Sipehsalar, *Risâle*, s. 129. Fürûzanfer'e göre Şemseddin-i Tebrizî, Konya'ya 642/1244'ün 29 kasım'ında gelmiştir. Bkz. Fürûzanfer, *Mevlâna*, s. 75, ayr. bkz.: Eflakî, *Menâkıb*, c. I, s. 145.

29 Eflakî, *aynu yer*.

30 Saffât/37, 102.

31 Eflakî, *a.g.e.*, c. I, s. 150.

32 Seyyid Burhâneddin, *Ma'ârif*, haz. Fürûzanfer, Mukaddime.

33 Yılmaz, Hasan Kamil, *Anabatlaryla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994, s. 140.

34 Seyyid Burhâneddin, *Ma'ârif*, Konya Mevlâna Müzesi, no: 2118.

35 Seyyid Burhâneddin, *Ma'ârif*, Selim Ağa Kütüphanesi, no: 567.

36 Gölpınarlı, *Mevlâna*, s. 26.

tarihinde Argun b. Aydemür tarafından yazılmıştır. *Ma'ârif*'in iki nüshası vardır. Birincisi Üsküdar Selimağa Kütüphanesi 567 no'da, diğeri de Konya Mevlâna Müzesi 2118 no'da kayıtlıdır. Fürûzanfer bu iki yazmayı esas alarak 1960 yılında *Ma'ârif*i Tahran Üniversitesi Matbaası'nda bastırmıştır.

İçeriği açısından ele alınırsa ilk dikkat çeken husus olarak, Muhammed ve Fetih sûrelerinin bazı âyetlerinin işârî boyuttaki yorumları görülür. Tasavvufî bazı kavramların açıklanması, manevî eğitimin incelikleri, muhabbetullah, fakr, zühd, fenâ, nefis, tevhid, şeriata bağlılık, sünnete yapışma, şeyh, mürid, seyr ü sülûk vs. gibi hususlar *Ma'ârif*'in ağırlıklı muhtevasını belirler. Sık sık Sultanü'l-Ulemâ'ya, Attar'a, Rabia'ya, Cüneyd'e, Hakim Tirmizî'ye, Haris-i Muhasibî'ye, Hallâc ı Mansûr'a, Harrâz'a, İbn Ata'ya, Sehl-i Tüsterî'ye, Hasan-ı Basrî'ye, Ca'fer-i Huldî'ye ve Osman Mağribî'ye atıflar yaparak, onların sözlerini şerh eder.

Yetiştirdiği talebeleri sayıca çok olmakla birlikte içlerinde en tanınmış olanları şunlardır: 1- Mevlâna Celâleddin-i Rumî (ö. 672/1273), 2- Selahaddin Zerkûb (ö. 657/1258), 3- Sultan Veled (ö. 712/1312), 4- Sâhib Şemseddin-i İsfehânî (ö. 646/1249).

B. Bazı Kur'ân Âyetlerine Getirdiği İşârî Yorumlar

• "Biz bu Kur'ân'ı dağlara indirseydik onların haşyetten paramparça olduğunu görürdün..."³⁷

Seyyid Burhâneddin, bu âyetteki dağların parçalanış keyfiyetini rahmet ekseini etrafında anlatmayı tercih eder ve şöyle der: "*Peygamberlerin, erenlerin, Kur'ân'da anlattığımız lütuf huyları dağlara vursa, dağlar, esirgeyici (rahim) anaların gönüllerinden daba merhametli bir bâle gelir. Ne bir şeyi parçalarlar, ne de kırarlar, dökerler. Dostun eti, derisi kesilirler, onlarda sertlik, katılık, ağırlık kalmaz, yabancılık kalmaz. Peygamberlerin ablâkındaki son derece lütuf yüzünden, onlardaki garazsız merhamet yüzünden dağın parçalarından (zerrelerinden) merhamet sütü coşar, rahmet belirir. Dağda bulunan sertlik, merhametsizlik, yabancılık geçer gider.*"³⁸

Haşr sûresinin bu âyeti tüm canlılık (pan-bioism veya pan-vitalizm) açısından büyük önemi haizdir. Nitekim bir âyette, "Allah'a duydukları haşyet sebebiyle yuvarlanan taş"³⁹lardan bahsedilirken, burada da Kur'ân'ın espirisine vukûfiyet kesbeden dağın bir canlı gibi huyunu değiştireceğinden söz açılır. Yeni âyet, cansız gibi duran dağların da göründükleri gibi olmadıklarını vurgular. Kur'ân'dan etkilenmeyen insanların da "ev eşeddü kasveh" (taştan daha sert bir

37 Haşr/21.

38 Seyyid, *Ma'ârif*, s. 34.

39 Bakara/74.

kâlbe)⁴⁰ sahip oldukları, genel Kur'ân esprisi bakımından dikkat çeken bir husustur.

Seyyid Burhâneddin, hemen diğer mutasavvıflar gibi, âyetteki dağı sıradan canlı bir varlık tabiatını taşıyormuş gibi ele alır. Ve kainatın yaradılış hikmeti içinde önemli bir yere sahip bulunan "acımak, merhamet etmek" konusunu işler. Sanki Seyyid, yaptığı yorumla, dağlarda bile potansiyel olarak rahmetin bulunduğunu ihsas ederek, onun da ortaya çıkışında Kur'ân'ın etkili rolünü zikreder. Kâşânî'nin de zikrettiği gibi bu rahmet-i imtinâniyye, bir tasavvuf terimi olarak Allah'ın genel acımasını ifade eder.⁴¹

- "Allah hainleri sevmez."⁴²

Seyyid, nasihat dinlemeyen, kusurlarını görmezden gelenleri bu âyetin muhtevası içinde değerlendirir: "*Ben de sana verdiğim şu bilgilerden, hünerlerden, akıllardan daba da iyileri var. Sen kardeşindeki bir tek buyu, bir tek kusuru anladın, bildin de müşteri buldum dedin. Sana teşekkür ederek bu sözü alır sandın, bu çirkin sözü çaldın da sevindin, başka kusurlar bildirmemi beklemedin, aldırış bile etmedin. Böyle yapmasaydın, o kusuru söze getirip söyleseydin, davaya kalkışmasaydın, öbür kusurları da sana gösterecektim. Ama artık göstermem, çünkü aşağılık bir himmete sahip oldun, hain oldun sen; 'Allah, hâinleri sevmez'*"^{43,44}

- "Seni âlemlere ancak bir rahmet olarak gönderdik."⁴⁵

Veliler, peygamberlerin manevî mirasına sahip olmaları sebebiyle, Seyyid, âyetteki nebîlerin rahmet yönünden hareketle, ortaya farklı bir yorum koyar: "*Hakkın erleriyle, erenlerle konuş; 'Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik'*"⁴⁶ buyurulmuştur. Onlarla konuşmak tubaf gelir sana, ama onlarla konuşmak, rezil, bayağı kişilerle konuşmaktan daba iyidir. Bu topluluk, ayıpları örtücüdür. Sana pek büyük görünen şeyi onlara söylersen, onlara tubaf görünmez"⁴⁷ Seyyid burada enbiyânın ahlâkını direkt onların manevî mirasçılarına yansıtarak, onların rahmet tezâhürlerinin nicelik/nitelik kategorilerine ışık tutuyor: Veliler rahmet eseri olarak; a) Kusurları örterler, b) Sohbetleri avama göre çok farklıdır, c) Onlara her şey anlatılabilir, zira hoşgörülü ve anlayışlıdırlar. Seyyid böylece âyetteki "rahmeten" kelimesinin varoluşa katılma bağlamındaki bazı açılımlarını gözler önüne serer.

40 Bakara/74.

41 Kâşânî, *İsulabâtu's-Sûfiyye*, thk.: Abdül-Âl Şahin, Kahire, 1992, s. 166.

42 Enfâl/58.

43 Aynı âyet.

44 Seyyid Burhâneddin, *Ma'ârif*, s. 36.

45 Enbiya/107.

46 Aynı âyet.

47 Seyyid, a.g.e., s. 40.

- "Gözü ne kaydı, ne haddini aştı."⁴⁸

Seyyid, mi'rac esnasındaki bu olayı inci metaforuna dayanarak şöyle yorumlar: "*Şimdi, kendi incin kendin ol! İnci senin oldu mu, başkasının olmaz artık. İnci padişahın hazinesinde olur. Padişah da inci kesilirse, inci, o vakit inci olur. Bütün varlığı mi'rac oldu mu ne âlâ, ama mi'rac ondan gayrı oldu mu tam mi'rac olmaz.*"⁴⁹

Sûfiler, Bâyezîd'den başlamak üzere bir tür mi'rac tecrübesini yaşadıklarını kaydederler.⁵⁰ İbn Arabî'nin, kendi deneyimi olan bir mi'racı *Fütûhât*'ta anlatışı⁵¹ "Namaz mü'minin mi'racıdır." hadisinin temellendirmesiyle irtibatlı bulunduğu husunu inkâr edilemez.

Seyyid'in, kapalı bir kutuda mahiyeti ancak yaşayanlarca bilinebilecek, Allah'la mülakât gibi değerli bir olayı, kapalı istirdiyenin, karanlık deniz dibinde inci üretmesi ile irtibatlaması, ince bir hikmetin yakalanışını gösterir.

- "...Allah onları sever, onlar da Allah'ı..."⁵²

Seyyid Burhâneddin âyetteki sevgiyi, ilginç bir tarzda bilgi olarak değerlendirir: "*Sevgi bilgisi, Allah dostunundur. Kimden Allah sevgisi bilgisini duyarsan, bil ki o, Allah dostudur.*"⁵³ 'Kişi bilmediğinin düşmanıdır', diye bir atasözü vardır. Bunun mefhûm-ı muhâlifî 'kişi bildiğinin dostudur' şeklinde ortaya çıkar. Sevgiyi bilgiyle, bilgiyi de sevgiyle irtibatlamak, sanki bilgiyi canlı kılmak, ona dirilik kazandırmak, hayata geçirmek ve yaşamak gibidir. Ateş'in ifade ettiği gibi "...bu mârifet, ancak dünya meşgalelerini kâlbten temizlemekle hâsıl olur. Allah'ı bilmek, kâlp tarlasına ekilen bir tohumdur. Ondandır mahabbet, salih ameller, sonra Allah'a iştîyak zuhur eder."⁵⁴ Gazalî de, sevgi bilgi arasındaki irtibata işaretlerle, mârifetin en yüksek noktasının mahabbette olduğunu söyler. Ve ona göre, Allah'a giden yolun hedefi mârifettir. Onun en yüksek noktası da mahabbettir.⁵⁵ Biz tasavvufî epistemolojiyi, kendi iç yapılanması içinde değerlendirdiğimizde, sevgi ve ilgi yakınlığının insanı bir tür mârifet denilen bilgiye götürdüğünü ve bu nedenle mârifetin zirveyi işgâl etmesi gerektiğini düşünüyoruz. Yani sevgiyi, bilginin tetikleyicisi olarak görüyoruz.

- "Kötü ve çirkin bir söz duydular mı, yüz çevirirler."⁵⁶

Seyyid, kötü ve çirkin sözü cevizin kabuğu olarak, yani işe yaramaz olarak

48 Necm/17.

49 Seyyid, *Ma'ârif*, s. 41.

50 Attar, *Tezkiretül-evliyâ*, Tahran 1345, s. 202.

51 İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiye*, Kahire 1293, c. II, s. 864.

52 Maide/54.

53 Seyyid, *a.g.e.*, s. 41.

54 Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, İstanbul 1992, s. 421.

55 Gazalî, *İhyâu Ulûmi'd-din*, çev.: Mehmet Serdaroglu, İstanbul 1973, c. I, s. 545.

56 Sâd/55.

anlar: "Yani kabuktan ibaret sözü duymak, ceviz kabuğunu yemek nasıl mideyi zayıf bir hâle getirirse, tıpkı onun gibi (çirkin söz de) gönlü zayıf bir hâle getirir. Özden ibaret güzel söz gerek ki gönlü kuvvetlendirsın."⁵⁷

Kabuk konusu tasavvufta oldukça fazla inceleme konusu olmuştur. Mesela, Gazalî münafığın imanını yeşil kabuğa, avam tabakasının imanını sert kabuğa, ehl-i keşfinkini içe, müşâhede erbabınınkini de imanın içinin içine benzetir.⁵⁸

Seyyid'in avam sözlerini kabuğa benzetmesi onların lüzumlu lüzumsuz, mâ-lâyani konularla konuşmasından kaynaklanmaktadır. Sözün güzeli Hakk'a, ahirete yarayanıdır. Tasavvufta her şeyin canı olduğu gibi, sözün de etkili olan bir canı vardır.⁵⁹

- "...Onlar aralarında (birbirlerine karşı) merhametlidirler..."⁶⁰

Bir sûfi olarak Seyyid Burhâneddin, âyetteki merhametin sınırlarını nasıl çiziyor, şimdi onu görelim: "Yani garezsiz (karşılıksız) merhamet, mü'minlerin işidir. Acımalarının çokluğu sebebiyle onlar, filanın derdi benim derdimdir, nasıl kendimi iyileştirmeye çalışıyorsam, onu iyileştirmeye de öyle çalışayım, derler. Ayağına diken batsa, önemli işlerinin hepsini de bırakırsın, onunla uğraşırsın. Kardeşin için böyle uğraşman gerek!"⁶¹ Âyetteki acımanın boyutları böylece îsâra kadar ulaşmaktadır. Kuşeyrî, îsâr, kendisi ihtiyaçlı iken, malı veya muhtaç olduğu herhangi bir şeyi başkasına vermektir,⁶² diye tarif eder. Seyyid de, îsârın kaynağını görüldüğü gibi bu âyet-i kerîmedeki merhamet duygusuna bağlamaktadır.

Hz. İbrahim'in Kur'an'daki "evvah"⁶³lığı da kendi derdine değil de başkasınıninkine ah etmeyi, yanmayı ifade eder.

- "Gerçekten inananlar kardeşirler..."⁶⁴

Âyetteki "kardeş" kelimesi, Seyyid'in hikmet dünyasında şu yansımalara sahne olur: "İnanan kişi, kendine iyilik ediyormuş gibi, mü'mine iyilikte bulunur. Yüce Allah'ın sözüdür: 'İyilik ederseniz, kendiniz için iyilik etmiş olursunuz.'⁶⁵ Hâsılı, mü'min kardeşini iyileştirmeyi, kendini iyileştirmek sayar."⁶⁶ Kur'an'daki kardeşlik, tasavvufta 'ihvan' şeklinde terminolojik bir kavram yapısına ulaşmıştır. Bu da, tarikat üyelerinin, aynı babanın evlâtları hâlinde, manevî bir aile

57 Seyyid, *Ma'ârif*, s. 42.

58 Gazalî, *İhya*, c. IV, s. 240.

59 Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 648.

60 Feth/29.

61 Seyyid, *a.g.e.*, s. 43.

62 Kureyşî, *er-Risâle*, Mısır 1318, s. 118.

63 Tevbe/114.

64 Hucurat/10.

65 İsrâ/7.

66 Seyyid, *a.g.e.*, s. 44.

oluşturmaları tarzında açıklanır.⁶⁷ Manevî kardeşlikte pragma (fayda) söz konusu değildir. Paradigmanın oluşumu, tam anlamıyla Allah rızası ekseninde etrafındadır.

• "...Davud Câlut'u öldürdü ve Allah ona mülk (saltanat) ve hikmeti verdi. Ve ona dilediğini öğretti..."⁶⁸

Yahudilerin Ninova sürgünü sonrası, Kudüs'ü ele geçirmek üzere, Câlut'un ordusuyla yapılan savaşın bir bölümü (Bakara, 249-251), Seyyid tarafından şöyle yorumlanır: "*Gönül Davud'u nefsi-i emmâreyi öldürdü. Hâsılı yüce Allah, gönül Davud'una (artık) saltanat bağışlar, ona ilim verir, hikmet verir.*"

İnsanda manevî yönden ilerlemek ancak sabırla mümkündür.

• "Allah uğrunda, ona yaraşır şekilde cihad edin..."⁶⁹

Her mutasavvıf gibi, Seyyid de cihadi metafizik alana tevcih edip, yorumluyor: "*Oruçtaki riyazetler, hepsinden de daha büyüktür. Geri kalan öteki riyazetler, buna nispetle bir oyuncaktır. Burada, oruç hususunda anlatılması icabeden şeyler var. Ama yavaş yavaş, bem de nefsin duymaması için hırsızlamaca anlatmak gerek. Her gün yenmesi âdet olan yemekten bir dirhemceğiz, yabut biraz daha fazla, azar azar yiyeceği kısmakla mide boşalır, riyazet meydana gelir. (Böylece) 'Allah için, hakkıyla savaşın'⁷⁰ hükmüne uyulmuş olur.*"⁷¹

Akşemseddin de aynı kanaati paylaşır, ona göre açlığın manevî tekamüle katkısı çok büyüktür.⁷² Yine Eşrefoğlu açlığın faydalarını şöyle sıralar: Göz şerri terkeder, basiret gözü açılır, bâtın kulağı açılır, bâtın eli ilâhî hazinelere erişir, bâtın ayağı tayy-ı mekân eder hâle gelir, nefsi ıslah eder, Allah'ı tanır, nefsin acizliğini bilir, nefisteki benlik gider, kulluk makamı elde edilir. Gönül saflaşır, zihin güçlü olur, insan alçakgönüllülüğü elde eder.⁷³

Ancak bu riyâzet konusu, tasavvufta, tamamen insan nefsinin terbiyesine yönelik bir husustur. Ve katı riyâzet geçicidir. Ancak nefse hakimiyet sağlandıktan sonra riyâzeti hafifleştirip, normalleştirerek sürdüren sûfilerin sayısı oldukça kabardır.⁷⁴ Meselâ, Suriyeli zahidler, *cû'yye* diye anılırdı.⁷⁵

• "...Temiz şeylerden yiying..."⁷⁶

Seyyid'in açıklaması; "*Şebvetle yenen şeye yemek derler*", diyerek başlar ve üç

67 Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, ss. 241-2.

68 Bakara/251.

69 Hac/78.

70 Aynı âyet.

71 Seyyid, *Ma'ârif*, s. 50.

72 Akşemseddin, *Risâletü'n-Nuriyye*, Süleymaniye, Hacı Mahmut Efendi, no: 2863, v. 110 b.

73 Eşrefoğlu Rumî, *Müzekkin-Nüfus*, nşr.: İsmail Efendi, İstanbul 1321, ss. 264-5.

74 Gazalî, *İhya*, c. III, s. 78; İbn Cevzî, *Telbîsü İblîs*, Kahire trz., s. 205.

75 Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, Kahire 1960, s. 22.

76 Mü'minün/51.

kısma ayırarak devam eder: "1-Haram, 2-Mübâb, 3-Vacib. Haram ve mübâb olan yemek ihtiyaç yokken yemektir. Vacib olansa, ihtiyaç olunca yemektir. Şehvet de ona yâr (dost) olur. Şimdi, mübâb olunca da yeme; öyle bir hâl ortaya çıksın ki, yemek sana vacib olsun da (öyle ye). Yani ihtiyacın olsun, mecbur kalasın (da öyle yiyesin)."⁷⁷

Seyyid yemeğin temizini, şehvete bulaşmamışlıkla anlatıyor. Ve bu yaklaşım, diğer tefsirlerden farklı bir yöne işarette bulunması açısından, orijinallik arz eder.

• "...Her nefis ölümü tadıcıdır..."⁷⁸

Seyyid'in bu âyete getirdiği yorum şöyledir: "*Hani Allah dostları ölmezler, denir ya, ölmeyen, onların Allah'ın nazargâhı olan gönülleridir. Yoksa (velîlerin) nefisleri ölür. Çünkü 'her nefis, ölümü tadar',⁷⁹ denmiştir. Bu hüküm umûmîdir, herkes hakkındadır. Ancak onların (velîlerin) gönülleri ölmez. Şimdi bundan başka ne varsa ölür, geçer gider. Sen de ölecekleri, geçip gidecekleri bırak da, ölmeyecek, kalacak olan, o kutlu nefis (ruh) kuvvetlensin. Zenginlik kalan şeydir. Kalmadıktan sonra ona zenginlik denemez.*"⁸⁰

Gerçek hayatın kâlp hayatı olduğu hususu, Kâşânî tarafından "aslî muhabbet, âleme, asla ölüm kabul etmeyen zatî hayat, nur ve kuds âlemine doğrudur"⁸¹ şeklinde tanımlanırken, yine gönlün ölümsüzlüğü anlatılır.

• "...iyi bir ağaç gibi..."⁸²

Seyyid buradaki iyi ağacı, din ağacı olarak değerlendirerek şöyle der: "*Din ağacı terbiye ile kuvvetlenir. Şimdi(lik) daha tazedir, küçüktür, henüz kuvvetlenmemiştir. Kuvvetlenince kimse kökünden çıkaramaz onu. Din ağacının kökünün Allah tapısına dayanması gerek. O vakit, iki taraflı olur o ağaç: Bir yönü Hakk'a doğru olur, bir yönü de halka doğru. Kim bu ağacın dalına yapışsın, o dal onu Allah tapısına ulaştırır. Nuh'un gemisini olsa olsa böylesine bir ağacın tabiatından yapmışlardır. 'Evlâdım, Nuh'un gemisine benzer, kim ona girerse kurtuldu. Kim baş çekti girmediyse, boğuldu gitti.' Kim bu ipe yapışsın kurtulur, çünkü '...Allah'ın ipine yapışın...' denmiştir.*"⁸³

• "...Allah'a güzel bir tarzda borç verin..."⁸⁵

Seyyid, Allah'a borç verme yollarını anlatırken şu yorumu yapar: "*Gönül ve irfan ehli olanlar ise, hiç küstahlık etmezler. Yaptıkları işe ücret istemezler. 'Al-*

77 Seyyid, *Ma'ârif*, s. 53.

78 Al-i İmran/185.

79 Aynı âyet.

80 Seyyid, *a.g.e.*, ss. 53-4.

81 Kâşânî, *İstulâbâtü's-Süfiyye*, s. 110.

82 İbrahim/24.

83 Âl-i İmran/103.

84 Seyyid, *a.g.e.*, ss. 54-5.

85 Müzzemmil/20.

lah'a güzel bir tarzda borç verin...⁸⁶ hükmünce varlarını yoklarını barcarlar, başışlarlar. Malları varsa onu verirler. Malları yoksa bedenlerini verirler. Kendilerini yakıp yandırırklar, eritirler. Allah'a kavuşmaktan başka bir şey istemezler. Namaz da, oruç da, (ve) bunlardan başka ibadetler de, insanın Yüce Allah'ın tapısına harcadığı şeylerdendir.⁸⁷

Yani Allah için yapılan hizmetlerin tümü Allah'a verilen borçlar grubundan sayılır. Borç vermenin son noktası cânını Cânan'a feda etmektir.

86 Müzzemmil/20.

87 Seyyid, *Ma'ârif*, ss. 55-56.